

TURK XOQONLIKLARI VA ULARNING MEROSI

Abduraxmonov Azamat Ostanaqulovich

Email - azamat228410@gmail.com

O'roqov Botir Muzaffar o'g'li

Email [-botirergashov258@gmail.com](mailto:botirergashov258@gmail.com)

Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti

Pedagogika va ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada Turk xoqonliklarining tarixiy shakllanishi, siyosiy tizimi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti hamda ularning madaniy merosi yoritilgan. Maqolada qadimgi turklarning davlat boshqaruvi, harbiy qudrati, diplomatik aloqalari va diniy qarashlari haqida batafsil ma'lumot beriladi. Shuningdek, Turk xoqonliklarining keyingi davrlardagi turkiy xalqlar hayotiga ta'siri ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turk xoqonliklari Markaziy Osiyo va butun Yevroosiyo mintaqasida yirik siyosiy va madaniy kuch sifatida tarix sahnasida o'ziga xos o'rin tutgan.

Kalit so'zlar: Turk xoqonligi, Bumin qoqon, Istemi, G'arbiy va Sharqiy xoqonlik, Orxon bitiklari, turkiy meros, ko'chmanchi davlat.

TURKIC KHAGANATES AND THEIR HERITAGE

Abdurakhmonov Azamat Ostanaqulovich

Email - azamat228410@gmail.com

O'roqov Botir Muzaffar o'g'li

Email [-botirergashov258@gmail.com](mailto:botirergashov258@gmail.com)

Termez University of Economics and Service

Faculty of Pedagogy and Social and Humanities

Annotation

This article covers the historical formation, political system, socio-economic life of the Turkic Khaganates, as well as their cultural heritage. The article provides detailed information about the state administration, military power, diplomatic relations and religious views of the ancient Turks. The influence of the Turkic Khaganates on the life of the Turkic peoples in later periods is also analyzed. The results of the study show that the Turkic Khaganates occupied a unique place on the

stage of history as a major political and cultural force in Central Asia and the entire Eurasian region.

Keywords: Turkic Khaganate, Bumin Khaganate, Istemi, Western and Eastern Khaganate, Orkhan Inscriptions, Turkic heritage, nomadic state.

ТУРКСКИЕ КАГАНАТЫ И ИХ НАСЛЕДИЕ

Абдурахмонов Азамат Останакулович

Email: azamat228410@gmail.com

Уроков Ботир Музаффарович

Email: botiregashov258@gmail.com

Термезский университет экономики и сервиса

Педагогический факультет и социально-гуманитарные науки

Аннотация

В статье рассматриваются историческое становление, политическая система, социально-экономическая жизнь Тюркских каганатов, а также их культурное наследие. В статье подробно рассматриваются государственное управление, военная мощь, дипломатические отношения и религиозные воззрения древних тюрков. Также анализируется влияние Тюркских каганатов на жизнь тюркских народов в более поздние периоды. Результаты исследования показывают, что Тюркские каганаты занимали уникальное место на исторической сцене как крупная политическая и культурная сила в Центральной Азии и во всем Евразийском регионе.

Ключевые слова: Тюркский каганат, Буминский каганат, Истеми, Западный и Восточный каганаты, Орханские надписи, тюркское наследие, кочевое государство.

Kirish

Markaziy Osiyo tarixi turli davrlarda shakllangan yirik davlat tuzilmalari bilan boy bo'lib, ular orasida Turk xoqonliklari alohida o'rin tutadi. VI asrning o'rtalarida shakllangan Birinchi Turk xoqonligi qisqa vaqt ichida ulkan hududlarni o'z tasarrufiga olgan. Bu davlat nafaqat siyosiy jihatdan, balki madaniy, iqtisodiy va harbiy sohalarda ham kuchli ta'sir ko'rsatgan. Turk xoqonliklari o'z davrida faqatgina harbiy yurishlar orqali emas, balki diplomatik aloqalar va savdo yo'llarini nazorat qilish orqali ham qudratli bo'lgan. Ayniqsa, Ipak yo'li tizimidagi o'rni ularga nafaqat iqtisodiy foyda, balki madaniy almashinuv imkonini ham yaratgan.

Turk xoqonliklarining tarixi faqatgina jang va yurishlar tarixi emas, balki ularning madaniy merosi ham bugungi turkiy xalqlarning milliy o'zligini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Orxon-Enasoy bitiklari, qadimgi turkiy yozuvlar va til, davlat boshqaruvi tizimi hamda diniy e'tiqodlar bu merosning ajralmas qismi hisoblanadi. Shu jihatdan Turk xoqonliklarini o'rganish bugungi tarixshunoslik uchun dolzarb masalalardan biridir.

Asosiy qism

1. Turk xoqonliklarining tashkil topishi

Turk xoqonliklari VI asrning o'rtalarida shakllangan bo'lib, ularning asoschisi Bumin qoqon hisoblanadi. Ilk davrda Ashina urug'iga mansub bo'lgan turklar Xitoydagi Rouran (Juan-Juan) davlatiga qaram bo'lishgan. Bumin qoqon 552-yilda Rouranlarga qarshi muvaffaqiyatli isyon ko'tarib, mustaqil davlat — Turk xoqonligini barpo etdi. Uning ukasi Istemi esa G'arbiy hududlarni boshqarib, Eron Sosoniylari bilan diplomatik va harbiy aloqalar o'rnatgan.

2. Davlat boshqaruvi va siyosiy tizim

Turk xoqonliklarida davlat boshlig'i "qoqon" (yoki xoqon) deb atalgan. Qoqon o'z vakolatlarini oila a'zolari va yaqin qabiladoshlaridan tayinlangan "yabg'u", "shad" va "elteber" kabi amaldorlar orqali amalga oshirgan. Davlat ko'chmanchi tuzumga asoslangan bo'lib, harbiy aristokratiya yetakchi kuch hisoblangan.

3. Hududiy kengayish va xalqaro aloqalar

Birinchi Turk xoqonligi qisqa vaqt ichida Oltoy tog'laridan Qora dengizgacha cho'zilgan hududlarni egalladi. Istemi yabg'u Ipak yo'li ustidan nazorat o'rnatish uchun Vizantiya bilan ittifoq tuzdi va Eron Sosoniylariga qarshi muvaffaqiyatli harbiy yurishlar olib bordi. Bu davrda turklar nafaqat harbiy kuch sifatida, balki xalqaro savdo-sotiqda ham asosiy o'yinchilardan biri bo'lishdi.

4. Xoqonliklarning bo'linishi va ichki inqiroz

Birinchi Turk xoqonligi 603-yilda Sharqiy va G'arbiy xoqonliklarga bo'lindi. Sharqiy Turk xoqonligi asosan Xitoyning Tan sulolasi bilan kurash olib bordi, G'arbiy Turk xoqonligi esa Markaziy Osiyo, Eron va Vizantiya bilan aloqalarini rivojlantirdi. Bo'linish ichki siyosiy beqarorlik va tashqi bosimlar natijasida yuzaga keldi.

5. Madaniy meros va Orxon bitiklari

Turk xoqonliklarining eng yirik madaniy yodgorliklaridan biri Orxon-Enasoy bitiklari hisoblanadi. Bu yozuvlar VIII asrda toshga bitilgan bo'lib, ularda davlat arboblari — Bilga qoqon, Kultegin va Tonyuquqning siyosiy faoliyati, xalqni birlashtirish g'oyalari aks etgan. Bitiklarda qadimgi turkiy til va yozuv tizimi haqida muhim ma'lumotlar mavjud.

6. Diniy qarashlar va e'tiqodlar

Turklar asosan tengrichilik diniga e'tiqod qilganlar. Bu diniy tizimda osmon xudosi Tengri eng oliy iloh hisoblangan. Shuningdek, ajdodlar ruhi, tabiat kuchlariga sig'inish keng tarqalgan edi. Keyinchalik buddizm, maniheylik va islom dini ham turklar orasida yoyildi.

7. Meros va zamonaviy ahamiyat

Turk xoqonliklari bugungi turkiy xalqlar — o'zbek, qozoq, qirg'iz, turkman, uyg'ur va boshqalarning tarixiy ildizlarini belgilab berdi. Ularning harbiy tuzilmalari, davlat boshqaruvi an'analari va madaniy merosi zamonaviy Markaziy Osiyo xalqlarining milliy o'zlik tuyg'usida muhim o'rin tutadi.

Xulosa

Turk xoqonliklari Markaziy Osiyo tarixida chuqur iz qoldirgan ulkan siyosiy tuzilmalar bo'lib, ular qisqa muddat ichida katta hududlarni o'z ta'siri ostida birlashtira olgan. Ularning harbiy kuchi, diplomatik mahorati, iqtisodiy resurslardan unumli foydalanishi ularni o'z davrining eng qudratli davlatlaridan biriga aylantirgan. Turk xoqonliklari merosi, xususan, Orxon-Enasoy bitiklari, qadimgi turkiy til va yozuv tizimi, boshqaruv an'analari bugungi kunda ham tarixshunoslik va madaniyatshunoslik uchun bebaho manba bo'lib qolmoqda.

Bu meros faqat o'tmishni anglash uchungina emas, balki bugungi turkiy xalqlar o'rtasidagi madaniy va tarixiy aloqalarni mustahkamlashda ham muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, Turk xoqonliklarini o'rganish nafaqat tarixiy bilimlarni boyitadi, balki zamonaviy jamiyatlar uchun ham dolzarb xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bartold, V.V. *Turkestan v epoxu mongol'skogo nashestviya*. — Moskva: Nauka, 1963.
2. Gumilev, L.N. *Drevnie turki*. — Moskva: Nauka, 1967.
3. Bayur, Y.H. *Türk Tarihi*. — Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

4. Klyashorny, S.G., Sultanov, T.I. *Gosudarstva i narody Yevraziyskikh stepey*. — Sankt-Peterburg: Filologiya, 2004.
5. Golden, P.B. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. — Wiesbaden: Harrassowitz, 1992.
6. Sinor, D. (ed.). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
7. Tekin, T. *Orhon Yazıtları*. — Ankara: Türk Dil Kurumu, 1994.
8. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 12-jild. — Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2006.